МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет соціально-психологічної освіти та фізичної культури
Кафедра соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування

Допущено до захисту
« » 2026 р.
В.о. зав. кафедри
Галина БОНДАРЕНКО

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗАСОБАМИ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОЄКТУВАННЯ

Виконала: здобувачка вищої освіти IV курсу,
Р/41 групи
освітньої програми «Соціальна робота
(Соціально-психологічне консультування)»
спеціальності 231 Соціальна робота
Колісніченко Вікторія Анатоліївна

Науковий керівник: доктор філософії,
доцент
Войтовська Алла Іванівна

Умань – 2026

АНОТАЦІЯ

Колісніченко В. А. Соціальна адаптація військовослужбовців засобами інклюзивного проєктування. Кваліфікаційна робота першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на правах рукопису. Спеціальність 231 Соціальна робота. Умань, 2026.

У роботі досліджено теоретичні та практичні засади соціальної адаптації військовослужбовців у сучасних умовах, визначено особливості їх реінтеграції у цивільне життя та обґрунтовано роль інклюзивного проєктування як ефективного інструменту соціальної підтримки. Проаналізовано специфіку адаптаційних процесів військовослужбовців як особливої соціальної групи, охарактеризовано сучасні підходи до створення безбар'єрного середовища, доступної інфраструктури та механізмів підтримки ветеранів.

Актуальність роботи зумовлена зростанням кількості військовослужбовців і ветеранів, які потребують комплексної соціальної адаптації після участі у бойових діях, а також необхідністю впровадження сучасних інклюзивних підходів у процесі післявоєнного відновлення України.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробленні практичної моделі соціальної адаптації військовослужбовців засобами інклюзивного проєктування.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, узагальнення, порівняння, систематизація, анкетування, опитування, статистичний аналіз, моделювання, графічний метод.

Одержані результати полягають у визначенні основних проблем соціальної адаптації військовослужбовців, розробленні комплексної моделі підтримки ветеранів, обґрунтуванні практичних механізмів створення інклюзивного середовища, а також підтвердженні ефективності запропонованих заходів за результатами емпіричного дослідження.

Ключові слова: *соціальна адаптація, військовослужбовці, ветерани, інклюзивне проєктування, безбар'єрне середовище, соціальна робота, реінтеграція, соціальна підтримка*.

ABSTRACT

Kolisnichenko V. A. Social Adaptation of Military Personnel by Means of Inclusive Design. Qualification work for the first (bachelor's) level of higher education, manuscript. Specialty 231 Social Work. Uman, 2026.

The study examines the theoretical and practical foundations of the social adaptation of military personnel in contemporary conditions, identifies the specifics of their reintegration into civilian life, and substantiates the role of inclusive design as an effective tool of social support. It analyzes the specifics of adaptation processes of military personnel as a distinct social group and characterizes modern approaches to the creation of barrier-free environments, accessible infrastructure, inclusive social services, and support mechanisms for veterans.

The relevance of the research is determined by the growing number of military personnel and veterans who require comprehensive social adaptation after participation in combat operations, as well as by the need to implement modern inclusive approaches in the process of post-war recovery in Ukraine.

The aim of the study is to theoretically substantiate and develop a practical model of social adaptation of military personnel by means of inclusive design.

Research methods include literature analysis, generalization, comparison, systematization, questionnaires, surveys, statistical analysis, modeling, and graphical methods.

The obtained results consist in identifying the main problems of social adaptation of military personnel, developing a comprehensive model of veteran support, substantiating practical mechanisms for creating an inclusive environment, and confirming the effectiveness of the proposed measures based on empirical research.

Keywords: *social adaptation, military personnel, veterans, inclusive design, barrier-free environment, social work, reintegration, social support.*

ЗМІСТ

ВСТУП…….5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗАСОБАМИ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОЄКТУВАННЯ…….11
1.1. Соціальна адаптація як міждисциплінарна наукова категорія……..11
1.2. Специфіка соціальної адаптації військовослужбовців як особливої соціальної групи…….15
1.3. Інклюзивне проєктування як інноваційний інструмент соціальної адаптації військовослужбовців…….21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПРАКТИК СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО ПІДХОДУ……..27
2.1 Сучасний стан системи соціальної адаптації військовослужбовців: структурно-функціональний аналіз…….27
2.2. Практики та моделі соціальної адаптації військовослужбовців: національний та міжнародний досвід……..30
2.3. Практичні механізми та модель соціальної адаптації військовослужбовців засобами інклюзивного проєктування……36
ВИСНОВКИ…….47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……51

ВСТУП

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується суттєвими трансформаційними процесами, що охоплюють політичну, економічну, соціальну та культурну сфери. В умовах тривалих воєнних конфліктів, збройної агресії та посткризового відновлення держав особливої ваги набуває проблема соціальної адаптації військовослужбовців після завершення виконання ними бойових завдань. Військова служба, особливо в умовах бойових дій, пов’язана з високими психоемоційними навантаженнями, травматичними подіями, ризиком отримання поранень, інвалідності та формування посттравматичних станів. Унаслідок цього після повернення до цивільного життя значна частина військовослужбовців стикається з труднощами інтеграції у соціальне середовище, професійну діяльність, сімейні відносини та громадську участь.

Соціальна адаптація військовослужбовців є складним багатовимірним процесом, який включає психологічну стабілізацію, відновлення соціальних ролей, формування нової ідентичності, розвиток соціальних компетентностей та забезпечення доступу до соціальних ресурсів. У цьому контексті традиційні підходи соціальної підтримки часто виявляються недостатніми, оскільки вони здебільшого орієнтовані на компенсацію наслідків травми, а не на створення умов для повноцінної участі людини в суспільному житті. Це зумовлює необхідність пошуку інноваційних методологічних і практичних підходів до організації системи соціальної адаптації.

Одним із перспективних напрямів вирішення зазначеної проблеми виступає інклюзивне проєктування як міждисциплінарна концепція, що передбачає створення середовищ, послуг, продуктів та соціальних систем, доступних для максимально широкого кола користувачів незалежно від їх фізичних, когнітивних чи соціальних особливостей. Інклюзивне проєктування виходить за межі архітектурної доступності та охоплює соціальні інститути, цифрові сервіси, освітні програми, системи реабілітації та комунікаційні платформи. Його використання у сфері соціальної роботи відкриває нові

можливості для формування безбар'єрного середовища, що сприяє ефективній інтеграції військовослужбовців у цивільне життя.

Особливої актуальності проблема набуває в умовах сучасної України, де внаслідок воєнних дій зростає кількість ветеранів та осіб з бойовим досвідом, які потребують комплексної підтримки. Соціальна політика держави орієнтується на створення системи реінтеграції військовослужбовців, однак ефективність цієї системи значною мірою залежить від науково обґрунтованих моделей, що поєднують соціальну роботу, психологію, реабілітологію, урбаністику, інформаційні технології та дизайн середовища. Таким чином, дослідження соціальної адаптації військовослужбовців засобами інклюзивного проєктування є науково й практично значущим, своєчасним і суспільно необхідним.

Проблематика соціальної адаптації військовослужбовців досліджувалася у працях вітчизняних і зарубіжних учених у межах соціології, психології, соціальної роботи та медицини. Значний внесок у вивчення адаптаційних процесів зробили дослідники, які розглядали механізми соціалізації, ресоціалізації та реабілітації особистості. У науковій літературі представлені концепції соціальної адаптації як процесу відновлення соціального функціонування, моделі психосоціальної підтримки ветеранів, теорії стресу та посттравматичного зростання.

Окрему групу становлять дослідження, присвячені соціально-психологічним наслідкам участі у бойових діях, зокрема роботам щодо посттравматичного стресового розладу, моральної травми, адаптаційних криз та трансформації життєвих стратегій військовослужбовців. У межах цих підходів соціальна адаптація розглядається як інтегративний процес, що поєднує внутрішні психологічні ресурси особистості та зовнішні соціальні умови.

Водночас концепція інклюзивного проєктування активно розвивається у сферах архітектури, урбаністики, інформаційних технологій та дизайну послуг. Дослідники універсального дизайну наголошують на необхідності

створення середовищ, що враховують різноманітність людських потреб і забезпечують рівний доступ до можливостей. Проте в науковому дискурсі соціальної роботи інтеграція принципів інклюзивного проєктування в систему підтримки військовослужбовців залишається недостатньо розробленою. Наявні дослідження здебільшого розглядають ці питання фрагментарно, не пропонуючи цілісної концептуальної моделі.

Повномасштабна війна в Україні суттєво загострила питання соціальної адаптації військовослужбовців, які після виконання бойових завдань повертаються до мирного життя. Значна кількість захисників стикається з труднощами психологічного, соціального, професійного та побутового характеру. Серед основних проблем можна виокремити посттравматичний стресовий розлад, втрату звичних соціальних ролей, складнощі працевлаштування, зниження рівня комунікації, фізичні травми та необхідність пристосування до нових умов життя. Усе це ускладнює процес повернення військовослужбовців до активної участі в суспільстві та потребує комплексного підходу до вирішення.

Одним із сучасних і перспективних напрямів подолання зазначених труднощів є інклюзивне проєктування, яке передбачає створення безбар’єрного, доступного та комфортного середовища для всіх категорій населення, зокрема для ветеранів і осіб, які отримали поранення чи інвалідність унаслідок бойових дій. Інклюзивне проєктування охоплює архітектурну доступність, адаптований громадський простір, цифрові сервіси, освітні програми, соціальні ініціативи та механізми інтеграції у громаду. Таке середовище сприяє відновленню соціальної активності, формуванню відчуття безпеки, підвищенню самооцінки та поверненню до повноцінного життя.

Актуальність теми зумовлена необхідністю розроблення дієвих механізмів підтримки військовослужбовців в умовах післявоєнного відновлення України. Соціальна адаптація захисників є не лише питанням індивідуального благополуччя, а й важливим чинником соціальної стабільності держави, розвитку громад та збереження людського потенціалу.

Саме тому дослідження можливостей інклюзивного проєктування як засобу соціальної адаптації військовослужбовців має вагоме наукове та практичне значення.

Питання соціальної адаптації та реінтеграції військовослужбовців у цивільне життя досліджували Р. Жиленко, К. Майстренко, С. Леженко, Г. Слозанська, які акцентували увагу на механізмах психологічної підтримки, соціального захисту та відновлення соціальних зв'язків ветеранів. Значний внесок у вивчення інклюзивного проєктування як інструменту адаптації зробили Ю. Радченко, Ю. Третяк, С. Гнєзділов, О. Жовква, які аналізували створення безбар'єрного архітектурного простору, реабілітаційних центрів та комфортного середовища для осіб із бойовими травмами. Окрему увагу ролі інклюзивної проєктної діяльності у процесі соціальної реінтеграції військовослужбовців приділяли А. Войтовська та В. Дубосару. Отже, науковці розглядають інклюзивне проєктування як важливий засіб підвищення якості життя, відновлення соціальної активності та успішної адаптації військовослужбовців у мирному суспільстві.

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить про наявність теоретичних передумов для вивчення проблеми, але водночас виявляє дефіцит комплексних досліджень, що поєднують теорію соціальної адаптації військовослужбовців із методологією інклюзивного проєктування. Саме ця наукова прогалина зумовлює необхідність проведення системного дослідження.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробленні комплексної моделі соціальної адаптації військовослужбовців засобами інклюзивного проєктування як інноваційного інструменту соціальної роботи.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до розуміння соціальної адаптації особистості у соціально-гуманітарних науках.

2. Розкрити специфіку соціальної адаптації військовослужбовців як особливої соціальної групи.

3. Дослідити сутність і принципи інклюзивного проєктування та можливості їх застосування у соціальній роботі.

4. Розробити концептуальну модель інтеграції інклюзивного проєктування у процес соціальної адаптації ветеранів.

Об'єкт дослідження – процес соціальної адаптації військовослужбовців.

Предмет дослідження – теоретичні засади, механізми та практичні інструменти соціальної адаптації військовослужбовців із використанням принципів інклюзивного проєктування.

Методологічну базу становлять міждисциплінарні підходи, що поєднують положення соціальної роботи, соціології, психології, педагогіки, реабілітології та теорії дизайну. У дослідженні використано такі методи: теоретичний аналіз наукової літератури; системний та структурно-функціональний аналіз; порівняльний метод; моделювання; узагальнення практичного досвіду; інтерпретаційний аналіз нормативних документів.

Застосування комплексу методів забезпечує цілісність дослідницького процесу та дозволяє розглядати проблему на різних рівнях – від концептуального до прикладного.

Теоретична цінність дослідження полягає у розвитку наукових уявлень про соціальну адаптацію як багаторівневий процес взаємодії особистості й середовища. Результати роботи поглиблюють теорію соціальної роботи, розширюють понятійний апарат дисципліни та сприяють інтеграції концепції інклюзивного дизайну в соціально-гуманітарні науки. Отримані положення можуть бути використані для подальших наукових досліджень у галузі соціальної реабілітації, ветеранської політики та інклюзивного розвитку.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання розроблених положень і рекомендацій: у діяльності соціальних служб та центрів підтримки ветеранів; при розробленні державних і регіональних

програм соціальної адаптації; у підготовці фахівців соціальної роботи; у створенні інклюзивних соціальних сервісів і цифрових платформ; у діяльності громадських організацій та ветеранських спільнот.

Запропонована модель може бути застосована як методологічна основа для проєктування інклюзивних середовищ підтримки військовослужбовців.

Основні ідеї та результати дослідження були представлені на засіданні кафедри, а також на науково-практичних конференціях та семінарах:

Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи», ІІІ Регіональній науково-практичній конференції «Роль особистості педагога в реформуванні української освіти в умовах війни: виклики, реалії та перспективи (до 80-річчя з дня народження Т. Д. Дем'янюк та 75-річчя з дня народження С. Г. Карпенчук)», науково-практичній конференції «Соціально-психологічна реабілітація ветеранів», Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціальна робота: реалії та перспективи» з нагоди Всесвітнього дня соціальної роботи.

Результати дослідження висвітлені у публікаціях:

Алла ВОЙТОВСЬКА, Вікторія КОЛІСНІЧЕНКО. ОСВІТНІЙ АСПЕКТ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: РЕФОРМУВАННЯ ПОСЛУГ І ПІДТРИМКА ВЕТЕРАНІВ. Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. м. Умань 2025, С.51-53.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗАСОБАМИ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОЄКТУВАННЯ

1.1. Соціальна адаптація як міждисциплінарна наукова категорія

Поняття соціальної адаптації належить до фундаментальних категорій соціально-гуманітарного знання і розглядається як складний інтегративний процес взаємодії особистості з соціальним середовищем. У сучасній науковій традиції воно використовується у соціології, психології, педагогіці, соціальній роботі, антропології та реабілітології, що свідчить про його міждисциплінарний характер. У найзагальнішому вигляді соціальна адаптація визначається як процес пристосування індивіда або соціальної групи до змін соціального середовища шляхом засвоєння норм, цінностей, ролей та моделей поведінки.

У класичних соціологічних теоріях адаптація розглядалася як механізм підтримання соціальної рівноваги. Зокрема, структурно-функціональний підхід трактує її як інструмент інтеграції індивіда в соціальну систему. Відповідно до цієї позиції, адаптація виконує стабілізаційну функцію, забезпечуючи узгодженість між потребами особистості та вимогами соціального середовища. Натомість у сучасних критичних теоріях акцент переноситься з пристосування на взаємну трансформацію: адаптується не лише індивід, а й середовище [17].

У психологічній науці соціальна адаптація розглядається як результат взаємодії когнітивних, емоційних і поведінкових механізмів. Вона пов’язана з формуванням адекватної самооцінки, розвитком копінг-стратегій, емоційною регуляцією та здатністю до соціальної взаємодії. Психологічний підхід наголошує на тому, що адаптація є динамічним процесом, який змінюється залежно від життєвого досвіду, соціальних умов і внутрішніх ресурсів особистості.

У соціальній роботі категорія соціальної адаптації набуває прикладного значення. Вона використовується для опису процесів інтеграції клієнтів у суспільство, відновлення їх соціального функціонування та підвищення рівня самостійності. У цьому контексті адаптація розглядається як ціль професійної діяльності соціального працівника та одночасно як критерій ефективності соціальних послуг.

Таким чином, міждисциплінарний аналіз дозволяє визначити соціальну адаптацію як комплексний феномен, що поєднує соціальні, психологічні та культурні компоненти й відображає взаємозв'язок особистості та середовища.

У науковій літературі виокремлюють кілька базових концептуальних підходів до трактування соціальної адаптації.

Порівняльний аналіз свідчить, що сучасні дослідження дедалі частіше поєднують ці підходи, формуючи інтегративні моделі. Особливо продуктивним є екологічний підхід, який розглядає адаптацію як результат взаємодії людини з багаторівневим середовищем – від мікросоціального до макросоціального.

Соціальна адаптація має складну внутрішню структуру, що включає взаємопов'язані компоненти:

1. Когнітивний компонент характеризує рівень усвідомлення соціальних норм, правил і вимог середовища.

2. Емоційний компонент відображає емоційне ставлення до соціальної реальності, ступінь задоволеності життям, відчуття безпеки.

3. Поведінковий компонент виявляється у здатності діяти відповідно до соціальних очікувань і ролей.

4. Ціннісно-мотиваційний компонент визначає спрямованість особистості, її життєві цілі та установки.

5. Комунікативний компонент пов'язаний із соціальними навичками, здатністю до взаємодії, співпраці та соціальної підтримки [23].

Узагальнення наукових джерел дає підстави стверджувати, що ефективна адаптація можлива лише за умови гармонійного розвитку всіх

зазначених компонентів. Порушення хоча б одного з них призводить до дезадаптації, що проявляється у соціальній ізоляції, конфліктності, психологічній нестабільності та труднощах у виконанні соціальних ролей.

Сучасна соціальна робота орієнтується саме на інтерактивну адаптацію, оскільки вона передбачає активну позицію клієнта і спрямована на зміну соціальних умов, що перешкоджають його розвитку.

Для військовослужбовців після завершення служби характерна довготривала адаптація, що охоплює кілька років і включає професійну, соціальну, сімейну та психологічну реінтеграцію.

Науковці підкреслюють дуальну природу адаптації вона одночасно є процесом і результатом.

Як результат адаптація проявляється у сформованості соціальної компетентності, здатності до самостійного життя, наявності соціальних зв'язків і відчутті суб'єктивного благополуччя.

Це положення має важливе методологічне значення, оскільки дозволяє оцінювати адаптацію як динамічний показник, а не як статичний стан. Відповідно, соціальна підтримка повинна бути тривалою та поетапною [1; 33].

Поняття дезадаптації розглядається як порушення взаємодії особистості із соціальним середовищем. Вона проявляється у формі соціальної ізоляції, конфліктної поведінки, емоційної нестабільності, втрати життєвих орієнтирів і зниження якості життя.

Дезадаптація не є статичним станом; вона може мати ситуативний або хронічний характер. Особливої уваги потребують ситуації кризових життєвих переходів – зміна професії, міграція, травматичні події, завершення військової служби. Саме в ці періоди ризик дезадаптації значно зростає.

З точки зору соціальної роботи, дезадаптація є сигналом необхідності професійного втручання. Вона виступає діагностичним критерієм визначення потреб клієнта та підставою для розроблення індивідуальної програми підтримки.

Ця модель демонструє, що адаптація не може розглядатися лише як внутрішній процес. Вона залежить від функціонування соціальних інституцій, політики держави та культури суспільства.

Узагальнивши наукові підходи, доцільно сформулювати узагальнене визначення досліджуваної категорії.

Соціальна адаптація – це багаторівневий динамічний процес активної взаємодії особистості та соціального середовища, спрямований на досягнення стану функціональної рівноваги, соціальної інтегрованості та суб'єктивного благополуччя шляхом засвоєння соціальних норм, трансформації середовища та реалізації особистісного потенціалу.

Соціальна адаптація є складною та багатовимірною науковою категорією, що досліджується представниками різних галузей знань, зокрема соціології, психології, педагогіки, економіки, медицини, права та державного управління. У загальному розумінні соціальна адаптація означає процес пристосування особистості або соціальної групи до нових умов життєдіяльності, засвоєння норм, цінностей, правил поведінки та ефективної взаємодії із соціальним середовищем. Вона охоплює як внутрішні зміни особистості, так і зовнішні умови, що сприяють або ускладнюють включення людини в суспільне життя.

У соціології соціальна адаптація розглядається як процес інтеграції індивіда в соціальні структури, відновлення його статусно-рольових функцій та встановлення стабільних соціальних зв'язків. Психологічний підхід акцентує увагу на емоційному стані людини, подоланні стресу, розвитку стійкості та формуванні мотивації до змін. У педагогіці соціальна адаптація пов'язується з навчанням новим навичкам, соціалізацією та розвитком здатності до самореалізації. Економічна наука розглядає адаптацію через призму зайнятості, професійної переорієнтації та матеріального забезпечення. У сфері державного управління ця категорія стосується формування ефективної соціальної політики, механізмів підтримки вразливих груп населення та забезпечення рівного доступу до суспільних ресурсів [15; 18].

Міждисциплінарний характер соціальної адаптації полягає у тому, що жодна окрема наука не може повністю охопити всі аспекти цього явища. Для успішної адаптації необхідне поєднання психологічної підтримки, соціального супроводу, освітніх можливостей, доступного середовища, медичної реабілітації та правових гарантій. Особливої актуальності така комплексність набуває щодо військовослужбовців, ветеранів, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб та інших категорій населення, які переживають суттєві життєві зміни.

Отже, соціальна адаптація як міждисциплінарна наукова категорія відображає цілісний процес взаємодії людини і суспільства, спрямований на досягнення соціальної рівноваги, активної участі в громадському житті та реалізації особистісного потенціалу. Саме комплексний міжгалузевий підхід дає змогу розробляти ефективні механізми підтримки та інтеграції особистості в сучасному соціальному просторі.

1.2. Специфіка соціальної адаптації військовослужбовців як особливої соціальної групи

Військовослужбовці становлять особливу соціально-професійну групу, що характеризується специфічними умовами діяльності, системою нормативних вимог, структурою ролей та ціннісними орієнтаціями. Їх соціальний статус формується в межах інституційно організованого середовища, яке відрізняється жорсткою ієрархією, регламентованістю поведінки, високим рівнем дисципліни та колективної відповідальності. Ці особливості визначають специфіку соціалізації військовослужбовців, що відбувається у відносно замкнутій соціальній системі зі специфічною культурою та нормами [11].

З позиції соціології військова спільнота розглядається як субкультура зі своїми символами, мовою, ритуалами та цінностями. Вона формує особливий тип ідентичності – військову ідентичність, яка інтегрує професійні ролі, моральні установки та світоглядні орієнтири. Така ідентичність забезпечує

ефективне виконання службових завдань, але водночас може ускладнювати процес переходу до цивільного життя після завершення служби.

У психологічній науці військовослужбовці визначаються як група підвищеного ризику щодо виникнення адаптаційних труднощів у постслужбовий період. Це пояснюється специфікою професійної діяльності, що включає постійне перебування в умовах небезпеки, необхідність швидкого прийняття рішень у критичних ситуаціях, високий рівень відповідальності за життя інших людей. Вплив таких чинників призводить до формування особливих психічних механізмів реагування, які можуть бути функціональними в умовах бойових дій, але потребують трансформації в мирному середовищі.

У межах соціальної роботи військовослужбовці розглядаються як категорія клієнтів, що потребує комплексної підтримки, спрямованої на відновлення соціального функціонування, підвищення рівня автономності та інтеграцію в суспільство. Такий підхід передбачає врахування не лише індивідуальних особливостей особистості, а й контексту її життєвого досвіду та соціального оточення.

Військова служба, особливо в умовах бойових дій, чинить багатовимірний вплив на особистість. Наукові дослідження свідчать, що досвід участі у військових операціях може супроводжуватися як негативними, так і позитивними трансформаціями особистості.

До негативних наслідків належать: підвищений рівень тривожності; посттравматичні реакції; емоційна нестабільність; труднощі соціальної взаємодії; порушення сну; зниження довіри до соціального середовища [8; 20].

Водночас дослідники відзначають феномен посттравматичного зростання, що проявляється у формуванні нових життєвих смислів, посиленні внутрішньої стійкості, переоцінці цінностей та підвищенні рівня емпатії. Це свідчить про те, що військовий досвід не є однозначно деструктивним; його вплив залежить від умов соціальної підтримки, індивідуальних ресурсів та характеристик середовища.

Соціально-психологічні наслідки військової служби визначають особливості адаптаційного процесу. Особи, які мають бойовий досвід, часто демонструють високий рівень самодисципліни, відповідальності та здатності діяти в екстремальних умовах, що може стати важливим ресурсом їх інтеграції у цивільне життя. Проте реалізація цього потенціалу потребує відповідних соціальних умов.

Перехід від військової служби до цивільного середовища є критичним етапом життєвого шляху військовослужбовця. Він пов’язаний із радикальною зміною соціальних ролей, норм поведінки, способу життя та системи взаємодії з оточенням. Цей процес у науковій літературі часто описується як ресоціалізація, тобто повторна соціалізація особистості в нових умовах.

Основні труднощі такого переходу включають: втрату чіткої структури повсякденного життя; зміну статусу та соціальної ролі; необхідність професійної перекваліфікації; трансформацію соціальних зв’язків; адаптацію до нових норм комунікації.

На відміну від військової системи, цивільне середовище характеризується більшою невизначеністю, гнучкістю правил і меншою регламентованістю поведінки. Для багатьох ветеранів це створює ситуацію соціальної дезорієнтації, що може призводити до відчуття ізольованості та втрати сенсу діяльності [5].

З позиції теорії життєвого циклу такий перехід розглядається як нормативна життєва криза, подолання якої потребує підтримки соціальних інституцій. Відсутність такої підтримки підвищує ризик соціальної дезадаптації.

Соціальне середовище виступає ключовим чинником адаптаційного процесу. Воно включає сім’ю, професійні колективи, громадські організації, державні інституції та інформаційний простір. Кожен із цих компонентів виконує специфічну функцію у підтримці ветерана.

Емпіричні дослідження доводять, що рівень адаптації безпосередньо залежить від якості соціальної підтримки. Наявність довірливих стосунків,

доступ до ресурсів і позитивне ставлення суспільства суттєво підвищують шанси успішної інтеграції військовослужбовця у цивільне життя.

Особливо важливою є роль громадських організацій ветеранів, які виконують функцію соціального посередника між особистістю та суспільством. Вони сприяють формуванню почуття спільності, підтримують ідентичність та створюють простір для взаємодопомоги.

Система соціальної підтримки військовослужбовців формується на рівні державної політики та включає комплекс програм, спрямованих на забезпечення соціальних гарантій, медичної допомоги, професійної реабілітації та психологічної підтримки. Вона функціонує через мережу інституцій, серед яких: центри соціальних служб; ветеранські простори; реабілітаційні установи; освітні центри перекваліфікації; служби зайнятості; громадські організації [43].

Ефективність цих механізмів залежить від їх координації, доступності та відповідності потребам ветеранів. У сучасних дослідженнях підкреслюється, що фрагментарність послуг і недостатня міжвідомча взаємодія часто стають бар’єрами для адаптації. Тому актуальним завданням є створення інтегрованих систем підтримки, що забезпечують безперервність соціального супроводу.

Попри наявність програм підтримки, військовослужбовці нерідко стикаються з низкою соціальних бар’єрів, які ускладнюють процес адаптації. До них належать: стигматизація ветеранів; недостатня обізнаність суспільства; бюрократичні труднощі; обмежений доступ до послуг; архітектурна недоступність середовища; цифрова нерівність.

Особливо суттєвими є бар’єри середовищного характеру, які можуть обмежувати участь ветеранів у соціальному житті. Наявність фізичних або інформаційних перешкод знижує рівень автономності особистості та поглиблює ризик соціальної ізоляції. Саме ці фактори обґрунтовують необхідність застосування принципів інклюзивного проєктування.

Важливим аспектом дослідження є аналіз ресурсного потенціалу військовослужбовців. Сучасна наукова парадигма відходить від патерналістської моделі допомоги й розглядає ветеранів як активних суб'єктів соціального розвитку. До їх ключових ресурсів належать: лідерські якості; стратегічне мислення; здатність до командної роботи; дисциплінованість; відповідальність; навички кризового реагування.

Ці компетентності мають значний соціальний потенціал і можуть бути використані в різних сферах – управлінні, освіті, громадській діяльності, підприємництві. Таким чином, соціальна адаптація повинна бути спрямована не лише на подолання труднощів, а й на реалізацію сильних сторін особистості.

Ефективність адаптації залежить від узгодженості всіх компонентів. Порушення будь-якого з них знижує загальний рівень інтеграції [3; 38].

Військовослужбовці становлять особливу соціальну групу, діяльність якої пов'язана з високим рівнем відповідальності, дисципліни, ризику для життя, суворою ієрархічною структурою та специфічними умовами служби. Саме тому процес їхньої соціальної адаптації має низку характерних особливостей, що відрізняють його від адаптації інших категорій населення. Після завершення служби або повернення із зони бойових дій військовослужбовці змушені переходити з чітко регламентованого військового середовища до більш гнучкої та динамічної системи цивільного життя, що часто супроводжується труднощами психологічного, соціального та професійного характеру.

Однією з ключових особливостей соціальної адаптації військовослужбовців є необхідність зміни соціальних ролей. Під час служби особа виконує функції захисника держави, командира, підлеглого, члена бойового колективу, тоді як у цивільному житті вона має відновити ролі працівника, батька чи матері, громадянина, активного учасника громади. Така трансформація потребує часу, підтримки та формування нових життєвих орієнтирів.

Суттєвим чинником є психологічний аспект адаптації. Значна частина військовослужбовців переживає бойовий стрес, втому, тривожність, наслідки травматичних подій або втрати побратимів. Це може ускладнювати комунікацію, знижувати рівень довіри до оточення та перешкоджати включенню в мирне соціальне середовище. У зв'язку з цим особливого значення набувають психологічна реабілітація, консультування та підтримка сім'ї.

Ще однією особливістю є професійна переорієнтація та працевлаштування. Військовослужбовці нерідко потребують перекваліфікації, адаптації своїх навичок до цивільного ринку праці, розвитку підприємницьких компетентностей або здобуття нової освіти. Для осіб, які отримали поранення чи інвалідність, важливими стають також безбар'єрне середовище, доступний транспорт, адаптовані робочі місця та інклюзивна інфраструктура.

Соціальна адаптація військовослужбовців тісно пов'язана і з суспільним ставленням. Повага до захисників, визнання їхнього внеску, відсутність дискримінації та створення можливостей для участі в громадському житті позитивно впливають на процес реінтеграції. Натомість байдужість, стигматизація або формальний підхід до проблем ветеранів можуть поглиблювати соціальну ізоляцію [9; 16].

Отже, специфіка соціальної адаптації військовослужбовців як особливої соціальної групи полягає у поєднанні психологічних, професійних, соціальних та фізичних викликів, що виникають унаслідок переходу від військового способу життя до цивільного. Ефективна адаптація потребує комплексної державної політики, підтримки громади, сім'ї та впровадження сучасних інклюзивних механізмів інтеграції.

Соціальна адаптація військовослужбовців – це комплексний багаторівневий процес відновлення соціального функціонування особистості після завершення військової служби, що передбачає трансформацію соціальних ролей, інтеграцію у цивільне середовище, реалізацію особистісного потенціалу та забезпечення доступності соціального простору.

Отже, соціальна адаптація військовослужбовців є складним системним процесом, що визначається взаємодією особистісних ресурсів та соціальних умов. Її специфіка зумовлена особливостями військової соціалізації, трансформацією ідентичності та необхідністю ресоціалізації в цивільному середовищі. Виявлені теоретичні положення свідчать про важливість створення інклюзивних соціальних умов як ключового чинника успішної інтеграції ветеранів.

1.3. Інклюзивне проєктування як інноваційний інструмент соціальної адаптації військовослужбовців

Інклюзивне проєктування як науково-практична концепція сформувалося на перетині архітектури, дизайну середовища, ергономіки, соціальної політики та прав людини. Його поява пов’язана з еволюцією суспільних уявлень про інвалідність, рівність можливостей та соціальну справедливість. Якщо ранні підходи орієнтувалися переважно на компенсаційні механізми, то сучасна парадигма базується на принципі універсальності середовища, яке повинно бути доступним для всіх без винятку користувачів.

У науковій літературі інклюзивне проєктування визначається як процес створення продуктів, середовищ і систем, що враховують різноманітність людських потреб, здібностей та життєвих ситуацій. Його концептуальна основа ґрунтується на ідеї рівності доступу, яка передбачає усунення бар’єрів не лише фізичного, а й соціального, інформаційного та психологічного характеру. Такий підхід змінює традиційне розуміння адаптації: замість пристосування людини до середовища пропонується адаптація середовища до потреб людини [10; 21].

Становлення концепції інклюзивного проєктування відбулося під впливом міжнародних нормативних документів у сфері прав людини, що закріплюють принцип недискримінації та рівності можливостей. Ці положення стали підґрунтям для формування політик безбар’єрності, які нині

активно впроваджуються в різних країнах світу. У науковому дискурсі інклюзивне проєктування розглядається як стратегія соціального розвитку, спрямована на забезпечення участі всіх громадян у суспільному житті незалежно від їхніх фізичних або соціальних характеристик.

Методологічним фундаментом інклюзивного проєктування виступають принципи універсального дизайну, що формують систему критеріїв оцінювання доступності середовища.

Застосування цих принципів у соціальній сфері дозволяє створювати середовища, що не потребують додаткових спеціалізованих рішень для окремих груп населення. Таким чином забезпечується не лише фізична доступність, а й соціальна рівність [21].

У контексті соціальної роботи принципи універсального дизайну виконують функцію методологічного інструмента планування послуг і програм. Вони дозволяють оцінювати рівень інклюзивності соціальної інфраструктури та визначати напрями її вдосконалення.

Інтеграція концепції інклюзивного проєктування у практику соціальної роботи є відносно новим науковим напрямом, що відображає трансформацію професійної парадигми від моделі допомоги до моделі можливостей. У традиційній системі соціальної підтримки основна увага приділялася подоланню наслідків соціальних проблем, тоді як сучасний підхід орієнтований на створення умов, які запобігають їх виникненню.

У цьому контексті інклюзивне проєктування розглядається як технологія соціальної роботи, що спрямована на формування середовища, здатного забезпечити повноцінну участь людини в суспільному житті. Воно охоплює широкий спектр напрямів: проєктування соціальних послуг; організацію громадських просторів; створення цифрових сервісів; розроблення освітніх програм; формування інклюзивної політики.

Застосування цього підходу сприяє переходу від індивідуалізованої допомоги до системного вирішення проблем. Соціальний працівник у такій

моделі виступає не лише як консультант або посередник, а як проєктувальник соціального середовища.

Особливості життєвого досвіду військовослужбовців визначають специфічні потреби у процесі їх соціальної адаптації. Ці потреби можуть бути пов’язані з фізичними обмеженнями, психологічними труднощами, зміною соціального статусу або професійною трансформацією. Інклюзивне проєктування здатне забезпечити системну відповідь на ці виклики, оскільки воно орієнтоване на створення середовищ, що підтримують різноманітність людських можливостей [32].

Для військовослужбовців особливе значення мають такі напрями інклюзивного проєктування: доступна інфраструктура міст; адаптовані робочі місця; безбар’єрні цифрові сервіси; інклюзивні освітні програми; реабілітаційні простори.

Створення таких умов сприяє не лише відновленню функціональної активності особистості, а й формуванню відчуття соціальної значущості та включеності. Таким чином інклюзивне проєктування виступає чинником підвищення якості життя ветеранів і зміцнення їх соціального капіталу.

У наукових дослідженнях пропонується класифікація інклюзивних середовищ залежно від сфери їх функціонування.

Ця типологія демонструє багатовимірність інклюзивного середовища та підкреслює необхідність комплексного підходу до його формування. Для військовослужбовців особливо важливим є поєднання всіх зазначених компонентів, оскільки лише системна інклюзія забезпечує стійку адаптацію.

Одним із сучасних методологічних напрямів є бар’єрологічний підхід, що передбачає аналіз перешкод, які обмежують участь людини у соціальному житті.

Ідентифікація та усунення цих бар’єрів є центральним завданням інклюзивного проєктування. Для військовослужбовців та ветеранів бар’єри часто мають комплексний характер, поєднуючи фізичні обмеження з соціальними стереотипами та адміністративними труднощами. Тому

ефективна адаптаційна політика повинна базуватися на системному аналізі бар’єрів і розробленні стратегій їх подолання.

Міжнародна практика свідчить про ефективність інклюзивних стратегій у сфері підтримки ветеранів. У багатьох країнах реалізуються програми, що поєднують архітектурну доступність, цифрові рішення та соціальні послуги. Такі програми передбачають створення мультифункціональних центрів підтримки, інтеграцію ветеранів у громади та розвиток інклюзивних робочих середовищ.

Досвід різних держав демонструє, що найефективнішими є моделі, засновані на принципах міжсекторальної співпраці, коли держава, громадські організації та приватний сектор спільно реалізують адаптаційні програми. Це підтверджує, що інклюзивне проєктування є не лише дизайнерською технологією, а й управлінською стратегією соціального розвитку.

На основі узагальнення наукових підходів можна сформулювати модель інклюзивного проєктування адаптаційного середовища військовослужбовців.

На основі теоретичного аналізу можна сформулювати узагальнене визначення.

Інклюзивне проєктування у соціальній роботі – це системний процес створення соціальних середовищ, послуг і механізмів підтримки, орієнтований на забезпечення рівного доступу, участі та самореалізації осіб із різними потребами шляхом усунення бар’єрів і врахування різноманітності людського досвіду [35].

Отже, інклюзивне проєктування виступає інноваційним науково-практичним інструментом соціальної роботи, здатним забезпечити комплексну підтримку військовослужбовців у процесі їх інтеграції у цивільне життя. Його застосування дозволяє трансформувати соціальне середовище відповідно до потреб людини, що створює передумови для сталого розвитку особистості та суспільства. Саме тому подальше дослідження має бути спрямоване на аналіз сучасного стану системи соціальної адаптації

військовослужбовців і визначення можливостей впровадження інклюзивних підходів у практику соціальної роботи.

У сучасних умовах післявоєнного відновлення України особливої актуальності набуває пошук ефективних механізмів підтримки військовослужбовців та ветеранів у процесі повернення до цивільного життя. Одним із таких сучасних підходів є інклюзивне проєктування, яке виступає інноваційним інструментом соціальної адаптації, оскільки спрямоване на створення доступного, безпечного та комфортного середовища для всіх категорій населення незалежно від віку, стану здоров'я чи фізичних можливостей. Для військовослужбовців, особливо тих, які зазнали поранень або психологічних травм, інклюзивне проєктування створює умови для повноцінної участі в суспільному житті та відновлення соціальної активності.

Сутність інклюзивного проєктування полягає у врахуванні потреб людини ще на етапі створення об'єктів, послуг і соціальних програм. Йдеться не лише про архітектурну безбар'єрність, а й про доступний транспорт, цифрові сервіси, адаптовані освітні програми, комфортні громадські простори, реабілітаційні центри та інклюзивні робочі місця. Для військовослужбовців це означає можливість безперешкодного пересування, здобуття нової професії, працевлаштування, участі у громадських ініціативах та налагодження соціальних зв'язків [2; 12] .

Інноваційність інклюзивного проєктування полягає у його комплексному характері. Воно поєднує принципи соціальної справедливості, універсального дизайну, цифрових технологій та людиноцентричного підходу. Наприклад, сучасні ветеранські простори можуть включати зони психологічного відновлення, коворкінги для працевлаштування, освітні майданчики, спортивні та рекреаційні зони, а також електронні сервіси отримання соціальної допомоги. Такий підхід сприяє не лише фізичному комфорту, а й формуванню відчуття гідності, самостійності та належності до громади.

Важливим напрямом є застосування інклюзивного проєктування у сфері зайнятості. Створення адаптованих робочих місць, гнучких графіків роботи, цифрових платформ дистанційної зайнятості та програм перекваліфікації дозволяє військовослужбовцям ефективніше інтегруватися у ринок праці. Не менш значущим є розвиток інклюзивного міського середовища: безбар'єрних вулиць, транспорту, закладів освіти, культури та медицини.

Отже, інклюзивне проєктування є інноваційним інструментом соціальної адаптації військовослужбовців, оскільки забезпечує комплексне вирішення проблем доступності, реабілітації, зайнятості та соціальної інтеграції. Його впровадження сприяє формуванню суспільства рівних можливостей, у якому захисники держави можуть повноцінно реалізувати свій потенціал після завершення служби.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПРАКТИК СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО ПІДХОДУ

2.1 Сучасний стан системи соціальної адаптації військовослужбовців: структурно-функціональний аналіз

Система соціальної адаптації військовослужбовців у сучасних умовах являє собою комплекс взаємопов’язаних інституцій, програм, нормативно-правових механізмів та соціальних практик, спрямованих на забезпечення інтеграції осіб із військовим досвідом у цивільне життя. Вона формується на перетині державної соціальної політики, діяльності громадянського суспільства, медико-реабілітаційної сфери та ринку праці, що зумовлює її багаторівневу структуру та міжсекторальний характер.

У науковій літературі така система розглядається як функціональний механізм соціальної інтеграції, метою якого є відновлення соціального статусу військовослужбовця після завершення служби, забезпечення умов для самореалізації та підтримання якості життя. Її ефективність визначається не лише наявністю програм підтримки, а й рівнем їх координації, доступності та відповідності реальним потребам ветеранів.

Сучасна модель адаптаційної підтримки дедалі більше орієнтується на принципи комплексності та персоналізації. Це означає перехід від стандартизованих підходів до індивідуалізованих програм супроводу, що враховують особистісні особливості, професійний досвід, стан здоров’я та соціальне оточення військовослужбовця. Така тенденція відповідає сучасним міжнародним стандартам соціальної роботи, які наголошують на необхідності клієнтоцентричності та доказовості практик [39].

Функціонування системи соціальної адаптації військовослужбовців базується на нормативно-правових актах, що визначають статус ветеранів, їх соціальні гарантії та механізми державної підтримки. Законодавче регулювання цієї сфери охоплює питання медичної реабілітації, соціального

захисту, професійної підготовки, працевлаштування та психологічної допомоги.

Однак результати наукових досліджень свідчать, що формальна наявність законодавчих норм не завжди забезпечує їх ефективну реалізацію. Часто виникає розрив між нормативними положеннями та практикою їх застосування, що проявляється у складності процедур отримання допомоги, недостатній поінформованості ветеранів та бюрократичних бар'єрах. Це вказує на необхідність удосконалення механізмів імплементації соціальної політики.

Система підтримки військовослужбовців включає багаторівневу мережу інституцій, які виконують різні функції в межах адаптаційного процесу.

Такий розподіл функцій дозволяє забезпечити багатовекторну підтримку, однак водночас створює ризик фрагментації системи. Недостатня координація між інституціями може призводити до дублювання функцій або, навпаки, до появи прогалин у наданні послуг [14].

З точки зору системного підходу, ефективна адаптаційна модель повинна базуватися на принципі інтегрованого управління, що передбачає узгодженість дій усіх суб'єктів і створення єдиного інформаційного простору.

У сучасній науковій практиці ефективність програм соціальної адаптації оцінюється за комплексом критеріїв: рівень працевлаштування ветеранів; ступінь соціальної інтеграції; показники психологічного благополуччя; доступність соціальних послуг; рівень задоволеності отримувачів допомоги.

Аналітичні дослідження показують, що найбільш результативними є програми, які поєднують кілька видів підтримки та передбачають довготривалий супровід клієнта. Короткострокові втручання, навпаки, мають обмежений ефект, оскільки не враховують складності адаптаційного процесу.

Попри наявність розвиненої інституційної мережі, система соціальної адаптації військовослужбовців стикається з низкою проблем: фрагментарність програм; недостатня міжвідомча взаємодія; нерівномірність доступу до послуг; нестача ресурсів; обмежена підготовка фахівців.

Ці фактори знижують ефективність соціальної політики та створюють ризик повторної дезадаптації військовослужбовців. Особливо актуальною є проблема територіальної нерівності, коли рівень підтримки залежить від регіону проживання ветерана.

Важливим елементом сучасної системи підтримки виступають громадські організації, благодійні фонди та волонтерські ініціативи. Вони виконують функції, які часто залишаються поза межами державних структур, зокрема: психологічна підтримка; неформальна освіта; соціальне наставництво; створення спільнот взаємодопомоги.

Дослідження показують, що участь ветеранів у громадських організаціях підвищує рівень їх соціальної активності, сприяє формуванню нових соціальних ролей і зменшує ризик ізоляції. Таким чином громадянське суспільство виступає важливим ресурсом адаптації.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується активною цифровізацією соціальних послуг. Запровадження електронних платформ, онлайн-консультацій та цифрових кабінетів отримувачів допомоги значно розширює можливості доступу до ресурсів. Цифрові технології дозволяють: спростити процедури отримання послуг; зменшити адміністративні бар’єри; забезпечити дистанційну підтримку; підвищити прозорість системи.

Разом з тим цифровізація створює нові виклики, пов’язані з цифровою нерівністю та необхідністю розвитку цифрової грамотності. Це особливо актуально для військовослужбовців старшого віку, які можуть мати обмежений досвід користування сучасними технологіями [34].

Сучасні тенденції розвитку соціальної політики демонструють поступовий перехід до інклюзивної моделі підтримки військовослужбовців.

Інклюзивний підхід передбачає не лише надання допомоги, а створення умов для повноцінної участі ветеранів у суспільному житті. Він спрямований на усунення структурних бар’єрів та формування середовища, що підтримує різноманітність людського досвіду.

Отже, сучасна система соціальної адаптації військовослужбовців характеризується наявністю розгалуженої інституційної структури та різноманітних програм підтримки, проте її ефективність обмежується низкою структурних і організаційних проблем. Аналіз показує, що подальший розвиток цієї системи повинен ґрунтуватися на принципах інтегрованості, доступності та інклюзивності, які здатні забезпечити стійку соціальну інтеграцію ветеранів.

2.2. Практики та моделі соціальної адаптації військовослужбовців: національний та міжнародний досвід

Сучасна система соціальної адаптації військовослужбовців ґрунтується на поєднанні теоретичних концепцій і практичних моделей підтримки, які сформувалися під впливом розвитку соціальної політики, психології травми, реабілітології та менеджменту соціальних послуг. У науковому дискурсі практики адаптації розглядаються як організовані форми діяльності, спрямовані на відновлення соціального функціонування особистості шляхом комплексного впливу на її життєві умови, ресурси та соціальні зв’язки.

Тенденції розвитку міжнародної соціальної політики свідчать про поступовий перехід від компенсаторної моделі до ресурсної, що передбачає активну участь ветерана у власному відновленні та розглядає його не як об’єкт допомоги, а як суб’єкт соціальної взаємодії. Такий підхід відповідає сучасній гуманістичній парадигмі соціальної роботи, яка акцентує увагу на розвитку сильних сторін особистості та підтримці її автономності.

Національний досвід соціальної адаптації військовослужбовців формується під впливом соціально-політичних умов, економічних можливостей держави та рівня розвитку інституцій соціальної підтримки. Сучасна система включає комплекс програм, спрямованих на забезпечення медичної, психологічної, професійної та соціальної реінтеграції [18].

Основними практиками, що застосовуються на національному рівні, є: програми психологічної реабілітації; професійна перекваліфікація;

працевлаштування ветеранів; соціальний супровід сімей військовослужбовців; створення ветеранських просторів; підтримка ветеранського підприємництва.

Особливістю сучасних національних практик є їх поступова децентралізація. Значна частина адаптаційних програм реалізується на рівні територіальних громад, що дозволяє враховувати локальні потреби та особливості соціального середовища. Такий підхід відповідає принципу субсидіарності, згідно з яким рішення повинні прийматися на найближчому до громадянина рівні управління.

Разом із тим дослідники відзначають нерівномірність розвитку практик у різних регіонах. У великих містах можливості адаптації значно ширші завдяки наявності ресурсів, інфраструктури та громадських організацій, тоді як у сільській місцевості доступ до послуг може бути обмеженим. Це свідчить про необхідність вирівнювання територіальних диспропорцій у системі підтримки.

Аналіз міжнародного досвіду дозволяє виділити кілька ефективних моделей соціальної адаптації військовослужбовців, що застосовуються в різних країнах. Ці моделі відрізняються організаційною структурою, джерелами фінансування та механізмами реалізації, проте мають спільні принципи – комплексність, довготривалість і персоналізацію підтримки [7].

Найефективнішими вважаються партнерські моделі, у яких поєднуються ресурси держави, громадянського суспільства та бізнесу. Така взаємодія забезпечує ширший спектр послуг і підвищує їх доступність.

Одним із ключових напрямів адаптації є психосоціальна підтримка, що включає комплекс заходів, спрямованих на стабілізацію психологічного стану та відновлення соціальних зв’язків.

Особливо ефективними визнаються групові формати роботи, які створюють умови для взаємної підтримки ветеранів. У таких групах формується відчуття спільності досвіду, що знижує рівень соціальної ізоляції та сприяє психологічному відновленню.

Професійна реалізація є одним із найважливіших показників успішної соціальної адаптації військовослужбовців. Працевлаштування забезпечує не лише матеріальну стабільність, а й відновлення соціального статусу, формування нової ідентичності та підвищення самооцінки.

Міжнародний досвід показує, що найуспішнішими є програми, які поєднують навчання з практичним досвідом роботи. Такий формат дозволяє ветеранам поступово адаптуватися до цивільного трудового середовища.

Громади відіграють ключову роль у процесі соціальної адаптації військовослужбовців, оскільки саме на локальному рівні відбувається безпосередня взаємодія людини із соціальним середовищем.

Дослідження показують, що включення ветеранів у громадське життя суттєво підвищує рівень їх соціальної адаптації та знижує ризик дезадаптації. Особливо ефективними є практики волонтерства та соціального наставництва, які дозволяють військовослужбовцям реалізувати власний досвід у допомозі іншим.

Інклюзивні практики стають важливим напрямом розвитку сучасних адаптаційних програм. Вони передбачають створення умов, що враховують різноманітність потреб ветеранів і забезпечують їх рівний доступ до ресурсів.

Інклюзивні рішення сприяють формуванню середовища, яке не потребує спеціальних адаптацій для окремих груп, що підвищує рівень автономності особистості та зменшує залежність від сторонньої допомоги.

Сучасні адаптаційні практики дедалі частіше використовують інноваційні технології, які розширюють можливості підтримки ветеранів. До них належать: телереабілітація; онлайн-консультування; цифрові платформи соціальних послуг; мобільні додатки підтримки; віртуальні тренінгові середовища [16].

Ці технології дозволяють забезпечити безперервність допомоги незалежно від місця проживання особи та зменшують територіальні бар’єри доступу до послуг. Водночас їх ефективність залежить від рівня цифрової грамотності користувачів та якості технічної інфраструктури.

Отже, сучасні практики соціальної адаптації військовослужбовців демонструють тенденцію до системності, міжсекторальної взаємодії та впровадження інноваційних підходів. Найбільш ефективними є моделі, що поєднують комплексність підтримки, індивідуалізацію програм і принципи інклюзивного проєктування. Аналіз досвіду різних країн підтверджує, що саме інтегровані підходи забезпечують стійку соціальну інтеграцію ветеранів та підвищують їх якість життя.

Проблематика бар'єрів соціальної адаптації є одним із ключових напрямів сучасних соціально-гуманітарних досліджень, оскільки саме наявність перешкод у взаємодії особистості із соціальним середовищем визначає рівень її інтеграції, автономності та соціального функціонування. У науковій літературі бар'єри розглядаються як об'єктивні або суб'єктивні чинники, що обмежують можливості людини реалізувати власний потенціал, брати участь у соціальному житті та користуватися суспільними ресурсами [24].

У межах сучасної соціальної теорії бар'єри інтерпретуються не лише як індивідуальні труднощі, а як системні характеристики соціального середовища. Такий підхід відображає перехід від медичної моделі проблем людини до соціальної моделі, згідно з якою обмеження виникають не стільки через особливості особистості, скільки через недосконаліть середовища. У цьому контексті дослідження бар'єрів набуває принципового значення для формування ефективної системи соціальної адаптації військовослужбовців.

Психологічні бар'єри є одними з найбільш поширених перешкод у процесі соціальної адаптації військовослужбовців. Вони можуть проявлятися у вигляді емоційної напруги, труднощів у спілкуванні, підвищеної настороженості або втрати мотивації до активної соціальної участі. Такі стани часто пов'язані з пережитими травматичними подіями та необхідністю переосмислення власного життєвого досвіду.

Наукові дослідження доводять, що психологічні труднощі не є виключно наслідком бойового досвіду. Вони також виникають через

складність переходу від військової до цивільної системи норм і цінностей. Цей перехід супроводжується необхідністю зміни поведінкових стратегій, що потребує часу та підтримки.

Особливо важливим фактором подолання психологічних бар'єрів є соціальна підтримка, яка включає емоційне прийняття, розуміння та наявність довірливих стосунків. Дослідження демонструють, що ветерани, які мають стабільну систему соціальних контактів, значно швидше адаптуються до цивільного життя.

Суттєвим бар'єром соціальної адаптації виступають соціальні стереотипи щодо військовослужбовців. У суспільній свідомості можуть формуватися спрощені або викривлені уявлення про ветеранів, що впливають на характер взаємодії з ними. Такі стереотипи можуть проявлятися у двох формах:

1. Гіпергероїзація – сприйняття військовослужбовця виключно як героя, що ускладнює його інтеграцію у звичайне соціальне життя.

2. Стигматизація – асоціювання ветеранів із психологічною нестабільністю або соціальною небезпекою [1; 33].

Обидві форми є деструктивними, оскільки обмежують можливості особистості реалізувати себе поза межами військової ролі. Стигматизація може призводити до дискримінації у сфері працевлаштування, соціальної ізоляції та зниження самооцінки.

Інституційні бар'єри пов'язані з особливостями функціонування системи соціальних послуг. Вони включають: складність процедур отримання допомоги; недостатню координацію між установами; обмежену кількість спеціалізованих програм; дефіцит кваліфікованих фахівців.

Ці проблеми знижують ефективність соціальної політики та створюють ситуації, коли військовослужбовець не може повною мірою скористатися наявними ресурсами. У наукових дослідженнях підкреслюється, що інституційні бар'єри часто мають системний характер і потребують структурних реформ.

Економічні фактори відіграють важливу роль у процесі адаптації. Відсутність стабільного доходу або труднощі працевлаштування можуть спричиняти соціальну напруженість, зниження самооцінки та втрату мотивації. Особливо складною є ситуація для військовослужбовців, які через стан здоров'я не можуть повернутися до попередньої професійної діяльності.

Ринок праці часто не враховує специфіку військового досвіду, що створює додаткові труднощі у працевлаштуванні. Роботодавці можуть недооцінювати професійні компетентності ветеранів, не усвідомлюючи їх потенціалу. Це свідчить про необхідність інформаційно-просвітницької роботи та розвитку програм підтримки зайнятості.

Цифровізація суспільства створює нові можливості, але водночас формує нові бар'єри. Для частини ветеранів складність використання цифрових технологій може стати перешкодою доступу до соціальних послуг, освіти та працевлаштування. Це явище визначається як цифрова нерівність.

Важливою особливістю адаптаційних труднощів є їх взаємозалежність. Бар'єри рідко існують ізольовано; зазвичай вони утворюють комплекс, де один фактор підсилює інший. Наприклад, економічні труднощі можуть посилювати психологічний стрес, а інституційні обмеження – поглиблювати соціальну ізоляцію [21].

Це явище можна описати як ефект кумулятивної дезадаптації, коли сукупність перешкод призводить до системного зниження рівня соціального функціонування. Усвідомлення цієї взаємодії є важливим для розроблення ефективних програм підтримки, які повинні мати комплексний характер.

Отже, соціальна адаптація військовослужбовців у сучасному суспільстві супроводжується численними бар'єрами, що мають психологічну, соціальну, інституційну та середовищну природу. Їх наявність свідчить про необхідність системного підходу до організації підтримки ветеранів, який передбачає не лише індивідуальну допомогу, а й трансформацію соціального середовища. Подолання цих викликів можливе за умови впровадження інклюзивних

практик, розвитку міжсекторальної взаємодії та орієнтації соціальної політики на потреби особистості.

2.3. Практичні механізми та модель соціальної адаптації військовослужбовців засобами інклюзивного проєктування

Сучасні соціальні трансформації зумовлюють необхідність переосмислення традиційних підходів до соціальної адаптації військовослужбовців і формування нових практичних моделей підтримки, що відповідають принципам інклюзивності, міждисциплінарності та доказовості. Розроблення ефективної моделі соціальної адаптації потребує чіткого методологічного підґрунтя, яке забезпечує системність, логічну послідовність і наукову обґрунтованість усіх етапів проєктування.

Системний підхід дозволяє розглядати соціальну адаптацію як цілісне явище, що формується під впливом взаємодії численних факторів. Соціально-екологічний підхід підкреслює взаємозалежність особистості та середовища. Діяльнісний підхід акцентує роль активності суб'єкта у процесі адаптації. Ресурсний підхід спрямований на виявлення потенціалу особистості. Інклюзивний підхід забезпечує створення умов доступності та участі.

Поєднання цих підходів формує інтегративну методологічну платформу, що дозволяє розробити модель соціальної адаптації, орієнтовану не лише на подолання труднощів, а й на розвиток можливостей особистості.

Будь-яка науково обґрунтована модель повинна базуватися на системі принципів, які визначають її структуру, функціонування та практичну реалізацію [13].

Розроблювана модель має багаторівневу структуру, що відображає складність процесу соціальної інтеграції військовослужбовців. Вона включає п'ять взаємопов'язаних блоків:

Діагностичний блок передбачає оцінювання потреб, ресурсів і бар'єрів особистості.

Проєктувальний блок включає розроблення індивідуальної програми адаптації.

Реалізаційний блок охоплює впровадження заходів підтримки.

Моніторинговий блок забезпечує оцінювання результатів.

Корекційний блок спрямований на вдосконалення програми.

Така структура відповідає логіці соціального проєктування та дозволяє забезпечити циклічність процесу підтримки.

Модель соціальної адаптації передбачає наявність функціональних компонентів, кожен із яких виконує специфічну роль у забезпеченні результативності процесу (рис.1.).

Компонент	**Функція**
Психологічний	стабілізація стану
Соціальний	інтеграція
Професійний	самореалізація
Освітній	розвиток компетентностей
Середовищний	доступність
Інституційний	координація

Сукупність цих компонентів формує комплексну систему підтримки, здатну забезпечити всебічну адаптацію військовослужбовця.

Центральним елементом запропонованої моделі виступає інклюзивне проєктування, яке виконує роль інтегруючого механізму. Його функція

полягає у створенні середовищних умов, що сприяють реалізації потенціалу особистості та мінімізують бар’єри соціальної участі.

Інклюзивне проєктування в межах моделі реалізується через: адаптацію фізичного простору; модифікацію соціальних сервісів; розроблення доступних цифрових платформ; формування інклюзивних освітніх середовищ; створення безбар’єрних робочих місць.

Таким чином інклюзивне проєктування виступає системоутворювальним компонентом, що поєднує всі елементи адаптаційного процесу.

Практичне впровадження моделі здійснюється поетапно. Виділяють такі стадії:

1. Первинна оцінка потреб.
2. Формування індивідуального плану.
3. Реалізація заходів.
4. Оцінювання результатів.
5. Довгостроковий супровід.

Ця поетапність забезпечує логічну послідовність адаптаційного процесу та дозволяє своєчасно коригувати програму підтримки відповідно до змін потреб особистості.

Запропонована модель має інноваційний характер, оскільки поєднує принципи інклюзивного проєктування із сучасними технологіями соціальної роботи. Її новизна полягає у: інтеграції середовищного підходу; використанні цифрових інструментів; орієнтації на суб’єктність особистості; міжсекторальній взаємодії;доказовій основі практик.

Таке поєднання дозволяє створити універсальний інструмент соціальної адаптації, придатний для використання у різних соціальних умовах.

Отже, розроблення моделі соціальної адаптації військовослужбовців на основі інклюзивного проєктування є науково обґрунтованим і практично доцільним напрямом удосконалення системи соціальної підтримки. Запропонована концептуальна модель забезпечує системність, комплексність

і гнучкість адаптаційного процесу та створює передумови для ефективної інтеграції військовослужбовців у цивільне суспільство.

Практична реалізація моделі соціальної адаптації військовослужбовців потребує системного підходу, що передбачає поєднання управлінських, соціально-технологічних, організаційних та інноваційних механізмів. У сучасній теорії соціальної роботи під механізмами реалізації розуміють сукупність процедур, інструментів і дій, спрямованих на досягнення визначеної мети через організацію ресурсів та взаємодію суб'єктів.

Першим етапом практичної реалізації моделі є діагностика потреб і ресурсів військовослужбовця. Вона виступає основою для розроблення індивідуальної програми адаптації та дозволяє визначити оптимальні напрями підтримки [19].

Методологічно цей етап базується на принципах комплексності та персоналізації. Результатом діагностики є індивідуальний адаптаційний профіль, який містить структуровану інформацію про сильні сторони особистості, наявні труднощі та ресурси підтримки. Такий профіль дозволяє соціальному працівникові планувати подальшу роботу з максимальною ефективністю.

Наступним етапом є проєктування індивідуальної програми адаптації, що ґрунтується на результатах діагностики. Ця програма являє собою структурований план дій, спрямований на досягнення конкретних адаптаційних результатів.

Проєктувальний механізм передбачає активну участь самого військовослужбовця у формуванні програми, що сприяє розвитку його суб'єктності та підвищує мотивацію до адаптації. Такий підхід відповідає принципам клієнтоцентричності та партнерства.

Реалізаційний механізм охоплює практичне впровадження заходів, передбачених індивідуальною програмою. Він включає комплекс соціальних технологій, спрямованих на забезпечення різних аспектів адаптації.

Ключовою особливістю цього механізму є його гнучкість. Програма підтримки може змінюватися залежно від результатів моніторингу та змін життєвих обставин клієнта.

Середовищний механізм є центральним компонентом практичної реалізації моделі, оскільки саме через трансформацію середовища забезпечується довготривала ефективність адаптації. Він передбачає створення умов, які мінімізують бар'єри соціальної участі.

Застосування інклюзивного проєктування дозволяє перейти від індивідуальної компенсації обмежень до системного усунення перешкод. Це забезпечує сталий характер адаптації та підвищує рівень автономності військовослужбовців.

Однією з ключових умов ефективної реалізації моделі є координація діяльності різних суб'єктів підтримки. Координаційний механізм спрямований на забезпечення узгодженості дій інституцій та оптимальне використання ресурсів.

У сучасній практиці соціальної роботи саме мультидисциплінарні команди визнаються найбільш ефективною формою організації допомоги, оскільки вони дозволяють поєднати знання різних фахівців і забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем клієнта.

Моніторинг виступає необхідною складовою практичної реалізації моделі, оскільки дозволяє оцінити ефективність здійснених заходів і своєчасно внести корективи. Моніторинговий механізм передбачає систематичне збирання та аналіз інформації про стан адаптації військовослужбовця.

Моніторинг має здійснюватися на регулярній основі та базуватися на поєднанні кількісних і якісних методів оцінювання. Це дозволяє отримати комплексну картину адаптаційного процесу [39].

Корекційний механізм забезпечує гнучкість моделі та можливість її адаптації до змінних умов. Він передбачає внесення змін до програми підтримки на основі результатів моніторингу та зворотного зв'язку від клієнта.

Корекційний механізм гарантує динамічність адаптаційного процесу й дозволяє уникнути формального підходу до надання соціальних послуг.

Сучасні соціальні технології значно розширюють можливості реалізації адаптаційних програм.

Використання таких технологій підвищує доступність послуг і дозволяє забезпечити безперервність підтримки незалежно від місця проживання військовослужбовця. Особливо актуальним це є для осіб, які проживають у віддалених територіях або мають обмежену мобільність.

Отже, практична реалізація моделі соціальної адаптації військовослужбовців засобами інклюзивного проєктування базується на комплексі взаємодоповнювальних механізмів, що забезпечують системність, індивідуалізацію та ефективність підтримки. Поєднання діагностичних, організаційних, середовищних і технологічних інструментів створює умови для стійкої інтеграції військовослужбовців у цивільне суспільство та сприяє підвищенню якості їх життя.

Оцінювання ефективності соціальних програм і моделей є невід'ємною складовою сучасної соціальної роботи, оскільки забезпечує науково обґрунтоване визначення результативності соціальних інтервенцій та дозволяє коригувати практику відповідно до реальних потреб клієнтів. У науковій літературі ефективність соціальної моделі визначається як ступінь досягнення поставлених цілей при оптимальному використанні ресурсів і забезпеченні позитивних змін у життєвій ситуації клієнта [40].

У контексті дослідження соціальної адаптації військовослужбовців оцінювання ефективності має багатовимірний характер, оскільки охоплює психологічні, соціальні, економічні та середовищні аспекти життєдіяльності особистості. Саме тому розроблення комплексної системи критеріїв оцінювання виступає необхідною умовою практичного впровадження моделі.

Комплексне оцінювання ефективності моделі соціальної адаптації передбачає використання системи взаємопов'язаних критеріїв, що відображають різні аспекти адаптаційного процесу.

Використання багатокритеріальної системи дозволяє уникнути однобічної оцінки та забезпечує цілісне розуміння результатів адаптації. Особливу роль відіграє поєднання об’єктивних показників (наприклад, зайнятість) із суб’єктивними (відчуття благополуччя), оскільки саме їх інтеграція відображає реальний стан соціального функціонування особистості.

Оцінювання ефективності моделі здійснюється за допомогою комплексу методів, що забезпечують достовірність отриманих результатів [7].

Поєднання кількісних і якісних методів дозволяє отримати повну картину адаптаційного процесу та врахувати індивідуальні особливості кожного військовослужбовця. У сучасній науковій практиці саме змішаний дизайн дослідження вважається найбільш надійним інструментом оцінювання соціальних програм.

Ефективність адаптаційної моделі може аналізуватися на кількох рівнях, що відповідають різним масштабам її впливу.

Соціальна адаптація військовослужбовців після завершення служби або повернення із зони бойових дій потребує комплексного підходу, що поєднує психологічну підтримку, професійну реалізацію, відновлення соціальних зв’язків та створення доступного середовища. Одним із найбільш ефективних сучасних підходів до вирішення зазначених завдань є інклюзивне проєктування, яке передбачає врахування потреб людини у процесі створення фізичного, цифрового та соціального простору. Практичне застосування цього підходу дозволяє сформувати дієві механізми реінтеграції військовослужбовців у цивільне життя.

До основних практичних механізмів соціальної адаптації належить створення безбар’єрного середовища. Йдеться про облаштування громадських будівель, транспортної інфраструктури, житлових приміщень та адміністративних установ відповідно до принципів доступності. Це особливо важливо для військовослужбовців, які отримали поранення, втратили мобільність або потребують спеціальних умов пересування. Доступне

середовище забезпечує самостійність, комфорт та активну участь у суспільному житті.

Другим важливим механізмом є розвиток інклюзивних центрів підтримки ветеранів, які поєднують психологічну допомогу, юридичні консультації, професійну орієнтацію, освітні програми та соціальний супровід. Такі центри можуть функціонувати як багатофункціональні простори, де військовослужбовці отримують комплекс послуг в одному місці. Це сприяє зниженню рівня стресу та полегшує процес адаптації.

Третім механізмом виступає сприяння зайнятості та економічній самореалізації. Інклюзивне проєктування у сфері праці передбачає створення адаптованих робочих місць, гнучких форматів зайнятості, дистанційної роботи, програм перекваліфікації та підтримки ветеранського підприємництва. Це дозволяє військовослужбовцям реалізувати свій потенціал, забезпечити фінансову стабільність і відновити соціальний статус [15] .

Окремого значення набуває цифрова інклюзія, що включає доступні онлайн-сервіси, електронні кабінети ветеранів, платформи навчання та дистанційного консультування. Використання цифрових технологій значно спрощує доступ до державних послуг, освіти та працевлаштування, особливо для осіб з обмеженою мобільністю або тих, хто проживає у віддалених громадах.

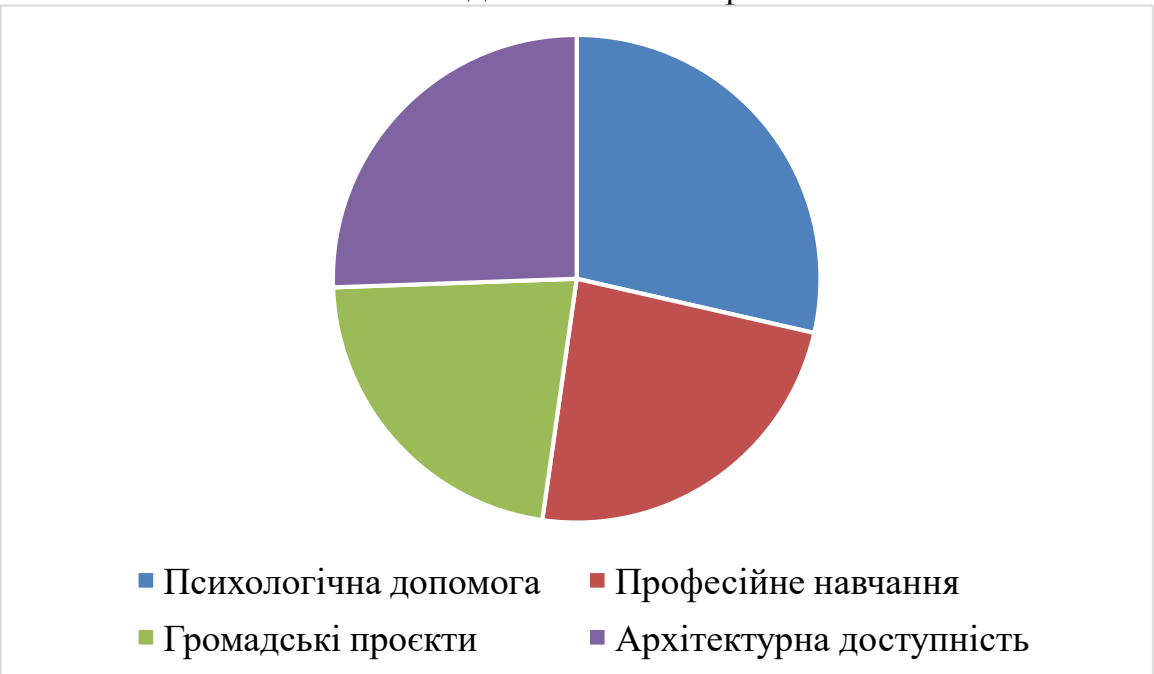
На основі зазначених механізмів може бути сформована модель соціальної адаптації військовослужбовців засобами інклюзивного проєктування, яка складається з кількох взаємопов’язаних етапів: первинна діагностика потреб особи; розроблення індивідуального плану підтримки; забезпечення психологічної та медичної реабілітації; створення доступного простору проживання і пересування; професійна переорієнтація та працевлаштування; залучення до громадського життя; моніторинг результатів адаптації. Центральним принципом моделі є людиноцентричний підхід, за

якого потреби конкретного військовослужбовця визначають зміст і форму підтримки.

Отже, практичні механізми та модель соціальної адаптації військовослужбовців засобами інклюзивного проєктування забезпечують комплексне вирішення проблем реінтеграції, сприяють відновленню якості життя, підвищують рівень самостійності та формують умови для активної участі захисників у розвитку суспільства.

Емпіричне дослідження практичних механізмів та моделі соціальної адаптації військовослужбовців засобами інклюзивного проєктування було проведено з метою виявлення ефективних інструментів реінтеграції військових у цивільне середовище та перевірки результативності запропонованої моделі. У дослідженні взяли участь 60 респондентів, серед яких військовослужбовці, ветерани, члени їхніх сімей та фахівці соціальної сфери. Основним методом збору інформації стало анкетування, що включало блоки запитань щодо рівня соціальної адаптації, психологічного самопочуття, доступності середовища, участі в громадському житті та потреб у підтримці.

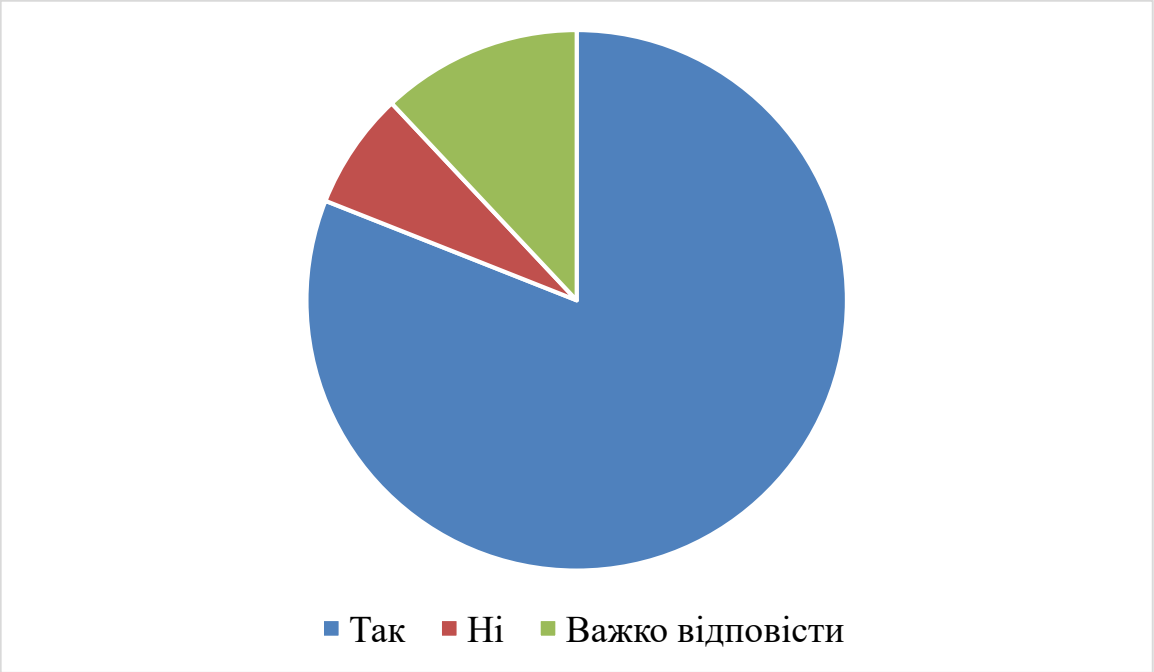
Рис. 2. Які заходи є найбільш ефективними?

Отримані результати підтверджують ефективність запропонованої моделі, яка базується на поєднанні соціальних, психологічних та просторово-дизайнерських механізмів впливу. Таким чином, інклюзивне проєктування виступає не лише інструментом створення безбар'єрного середовища, а й важливим чинником успішної соціальної адаптації військовослужбовців у післявоєнний період.

Результати опитування засвідчили, що 72% респондентів вважають головною перешкодою адаптації психологічні труднощі після служби, 64% відзначили недостатню доступність громадського простору та установ, 58% наголосили на потребі професійної перепідготовки, а 76% вказали на важливість підтримки з боку громади. Водночас 81% опитаних позитивно оцінили створення інклюзивних просторів, центрів підтримки та спільнот взаємодії як дієвий механізм повернення до активного соціального життя.

Рис. 3. Чи потрібні спеціальні інклюзивні простори для ветеранів?

Результати дослідження підтвердили ефективність моделі соціальної адаптації військовослужбовців засобами інклюзивного проєктування. Найбільш дієвими механізмами визначено створення безбар’єрного середовища, психологічну підтримку, професійну переорієнтацію та включення ветеранів до громадських ініціатив. Отже, інклюзивне проєктування є важливим інструментом успішної реінтеграції військовослужбовців у цивільне життя.

Отже, оцінювання ефективності моделі соціальної адаптації військовослужбовців засобами інклюзивного проєктування підтверджує її практичну доцільність і наукову обґрунтованість. Запропонована система критеріїв та методів оцінювання дозволяє здійснювати комплексний моніторинг адаптаційного процесу, а визначені стратегії впровадження створюють умови для ефективної реалізації моделі у практиці соціальної роботи. Перспективи масштабування моделі свідчать про її універсальний характер і значний потенціал застосування у системі соціальної підтримки населення.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено комплексне теоретико-прикладне дослідження проблеми соціальної адаптації військовослужбовців засобами інклюзивного проєктування, що дозволило сформулювати системні наукові узагальнення, обґрунтувати концептуальні підходи та розробити практичну модель удосконалення процесу соціальної інтеграції осіб із військовим досвідом. Отримані результати підтверджують актуальність досліджуваної проблематики та її значущість для розвитку сучасної теорії й практики соціальної роботи.

У процесі аналізу наукових джерел встановлено, що соціальна адаптація є складною міждисциплінарною категорією, яка поєднує психологічні, соціальні, поведінкові та середовищні аспекти життєдіяльності особистості. Вона розглядається як динамічний процес взаємодії людини із соціальним середовищем, спрямований на досягнення функціональної рівноваги, соціальної інтеграції та суб'єктивного благополуччя. Доведено, що сучасна наукова парадигма переходить від трактування адаптації як одностороннього пристосування до її розуміння як взаємної трансформації особистості та соціального середовища.

Теоретичний аналіз дозволив встановити, що військовослужбовці становлять специфічну соціальну групу зі сформованою професійною ідентичністю, особливими нормами поведінки та специфічним життєвим досвідом. Перехід від військової служби до цивільного життя супроводжується складними процесами ресоціалізації, що охоплюють психологічний, соціальний і професійний рівні функціонування особистості. Особливості військової соціалізації визначають специфіку адаптаційних труднощів, які можуть проявлятися у зміні життєвих орієнтацій, трансформації ролей та необхідності професійної переорієнтації.

Обґрунтовано, що інклюзивне проєктування виступає перспективною теоретико-методологічною основою удосконалення системи соціальної

адаптації військовослужбовців. Воно розглядається як міждисциплінарна концепція створення середовищ, послуг і соціальних систем, доступних для максимально широкого кола користувачів. Його застосування у соціальній роботі забезпечує перехід від компенсаторної моделі підтримки до системної трансформації соціального середовища відповідно до потреб особистості.

Проведений аналіз сучасної системи соціальної адаптації військовослужбовців засвідчив, що вона має багаторівневу структуру та включає державні, громадські та приватні інституції. Встановлено, що найбільш ефективними є інтегровані моделі підтримки, які поєднують медичну, психологічну, соціальну та професійну допомогу. Водночас виявлено низку проблем функціонування системи, серед яких фрагментарність програм, недостатня координація між суб'єктами, нерівномірність доступу до послуг і ресурсні обмеження.

Дослідження міжнародного досвіду показало, що ефективність адаптаційних практик значною мірою залежить від міжсекторальної взаємодії держави, громадянського суспільства та бізнесу. Найрезультативнішими є партнерські моделі підтримки, які забезпечують комплексність допомоги та підвищують її доступність. Встановлено, що ключовими чинниками успішної адаптації виступають професійна реалізація, соціальна підтримка, доступність середовища та активна участь особистості у суспільному житті.

Аналіз бар'єрів соціальної адаптації засвідчив їх системний характер і взаємозалежність. Виявлено, що психологічні, соціальні, економічні, інституційні та середовищні перешкоди формують комплекс труднощів, які можуть призводити до дезадаптації. Особливу роль серед них відіграють середовищні бар'єри, що обмежують доступ до ресурсів і соціальної участі, що підтверджує необхідність впровадження інклюзивних підходів у систему соціальної підтримки.

У роботі розроблено авторську модель соціальної адаптації військовослужбовців, засновану на принципах інклюзивного проєктування. Модель має багаторівневу структуру та включає діагностичний,

проєктувальний, реалізаційний, моніторинговий і корекційний блоки. Доведено, що її застосування забезпечує системність адаптаційного процесу та дозволяє враховувати індивідуальні потреби особистості.

Отримані результати розширюють наукові уявлення про соціальну адаптацію як багаторівневий процес і сприяють розвитку інноваційних підходів у соціальній роботі.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання її результатів у діяльності соціальних служб, центрів підтримки ветеранів, органів державної влади та громадських організацій. Запропонована модель може застосовуватися як інструмент планування програм адаптації, розроблення індивідуальних стратегій підтримки та оцінювання ефективності соціальних послуг.

Використання інклюзивного проєктування у практиці соціальної роботи сприяє створенню безбар’єрного середовища, підвищенню рівня соціальної участі військовослужбовців та формуванню умов для їх самореалізації. Запровадження моделі дозволить підвищити результативність соціальних програм, оптимізувати використання ресурсів і забезпечити довготривалу стабільність адаптаційного процесу.

Теоретичний внесок роботи полягає у поглибленні наукового розуміння соціальної адаптації як комплексного явища, що формується під впливом взаємодії особистісних ресурсів і характеристик середовища. Доведено доцільність інтеграції інклюзивного підходу у теорію соціальної роботи як універсальної методологічної основи створення умов соціальної інтеграції.

Результати дослідження можуть бути використані для подальших наукових розробок у галузях соціальної роботи, соціальної політики, реабілітології та інклюзивних студій. Вони також становлять теоретичну базу для створення нових моделей підтримки різних соціальних груп.

Перспективними напрямами подальших наукових досліджень визначено: розроблення цифрових інструментів адаптації ветеранів.

Отже, проведене дослідження підтвердило, що соціальна адаптація військовослужбовців є складним багатовимірним процесом, ефективність якого визначається взаємодією особистісних ресурсів та соціального середовища. Встановлено, що інклюзивне проєктування виступає стратегічним інструментом удосконалення адаптаційної системи, оскільки забезпечує усунення бар'єрів і створення умов для повноцінної участі особистості у суспільному житті. Запропонована модель соціальної адаптації має теоретичну обґрунтованість, практичну доцільність і значний потенціал впровадження, що підтверджує досягнення мети дослідження та вирішення поставлених завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Соціальна філософія. Київ : Академія, 2019. 416 с.

2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ : Академвидав, 2018. 256 с.

3. Бондар В. І. Соціальна адаптація особистості. Київ : Наукова думка, 2017. 312 с.

4. Бронфенбреннер У. Екологія людського розвитку. Львів : Світ, 2019. 412 с.

5. Ващенко Г. Соціальна педагогіка. Київ : Освіта, 2015. 278 с.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В. Бусел. Київ : Перун, 2020. 1728 с.

7. Волкова Н. П. Соціальна педагогіка. Київ : Академія, 2019. 352 с.

8. Гідденс Е. Соціологія. Київ : Основи, 2020. 726 с.

9. Гоффман Е. Стигма: нотатки щодо управління зіпсованою ідентичністю. Київ : Основи, 2019. 240 с.

10. Дарендорф Р. Сучасний соціальний конфлікт. Київ : Юніверс, 2017. 352 с.

11. Дюркгейм Е. Про поділ суспільної праці. Київ : Основи, 2018. 368 с.

12. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія. Київ : Либідь, 2018. 376 с.

13. Ільїн Є. П. Психологія адаптації. Київ : Центр навчальної літератури, 2021. 512 с.

14. Карпенко О. Є. Соціальна робота: теорія і практика. Київ : Каравела, 2020. 408 с.

15. Коваленко О. М. Соціальна політика. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 296 с.

16. Кокун О. М. Психологія травматичного стресу. Київ : Логос, 2020. 384 с.

17. Кравченко А. І. Соціологія. Київ : Академія, 2020. 512 с.

18. Куценко В. І. Соціальна адаптація людини. Харків : Основа, 2018. 288 с.

19. Маслоу А. Мотивація і особистість. Київ : ПСИ, 2018. 352 с.

20. Мертон Р. Соціальна теорія та соціальна структура. Київ : Основи, 2019. 640 с.

21. Міністерство у справах ветеранів України. Стратегія ветеранської політики до 2030 року. Київ, 2023.

22. Назаренко В. В. Соціальна реабілітація ветеранів. Київ : НПУ, 2021. 310 с.

23. Парсонс Т. Соціальна система. Київ : Основи, 2018. 832 с.

24. Піаже Ж. Психологія інтелекту. Київ : Либідь, 2019. 240 с.

25. Роджерс К. Становлення особистості. Київ : Ваклер, 2018. 336 с.

26. Савчин М. В. Загальна психологія. Київ : Академія, 2019. 464 с.

27. Селигман М. Позитивна психологія. Київ : Наш формат, 2021. 352 с.

28. Семигіна Т. Соціальна робота: теорія і практика. Київ : Академія, 2020. 512 с.

29. Соціальна політика Європейського Союзу. Брюссель, 2021.

30. Соціальна робота з різними групами клієнтів / за ред. Т. Семигіної. Київ : Академія, 2020. 512 с.

31. Соціальна робота : підручник / за ред. В. Андрущенка. Київ : Академія, 2018. 448 с.

32. Соціальна психологія / за ред. Л. Орбан-Лембрик. Київ : Либідь, 2020. 560 с.

33. Соціологія ветеранів війни. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022.

34. Стандарти соціальних послуг в Україні. Київ : Мінсоцполітики, 2022.

35. Стратегія безбар’єрності України. Київ : Кабінет Міністрів України, 2021.

36. Тоффлер Е. Третя хвиля. Київ : Всесвіт, 2018. 480 с.

37. Франкл В. Людина в пошуках сенсу. Київ : Основи, 2019. 160 с.

38. Фромм Е. Мати чи бути. Київ : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 320 с.

39. Хабермас Ю. Теорія комунікативної дії. Київ : Либідь, 2017. 400 с.

40. Хекхаузен Х. Мотивація і діяльність. Київ : Академія, 2019. 860 с.

41. Цифрова трансформація соціальної сфери. Київ : Мінцифри, 2023.

42. Штомпка П. Соціологія соціальних змін. Київ : Либідь, 2019. 544 с

43. Юнг К. Архетипи і колективне несвідоме. Київ : Основи, 2018. 384 с.

44. WHO. Mental Health Atlas. Geneva, 2020.

45. OECD. Social Inclusion Report. Paris, 2022.

46. World Bank. Veterans Reintegration Programs. Washington, 2020.

47. European Commission. Inclusive Society Strategy. Brussels, 2021.

48. ILO. Employment and Disability. Geneva, 2020.